

FORSKNINGSSTATION MÖSSEBERG



Compass

Arbetsrapport från Forskningsstation Mösseberg 2004:E

ISSN 1651-6974

1:a upplagan 10 maj 2004

Copyright © 2004 Anita Boij/Zelma Fors/Forskningsstation Mösseberg

Utgiven av Forskningsstation Mösseberg

Ansvarig utgivare: Hugo Westerlund

Omslagsbilden är tagen från IMSPs MasterClips® and MasterPhotos™ Premium Image Collection, 1895 Francisco Blvd. East, San Rafael, CA 94901-5506, USA.

Detta verk får utan kostnad kopieras och på annat sätt mångfaldigas under förutsättning att inga delar tas bort, läggs till eller ändras, samt att produkten ej säljes för ekonomisk vinning av andra än Forskningsstation Mösseberg.

Innehåll

Förord	4
Sammanfattning	5

DEL 1 av Anita Boij

Utvärderingen.....	8
Utvärderingens syfte och avgränsning	8
Tillvägagångssätt.....	8
Bearbetning och analys	10
Forskningseffekter.....	10
Projektets syfte och innehåll.....	12
Projektplanen	12
Socialisation	12
Andra undersökningar om liknande verksamhet.....	13
Sammanfattande diskussion	14
Deltagarna om syftet och innehållet	15
Om syftet.....	15
Det som var bra med Compassverksamheten	15
Det som var mindre bra med Compassverksamheten	16
Sammanfattande diskussion	17
Relationer och integrering	18
Relationer	18
Integrering.....	19
Skolans reguljära arbete.....	20
Sammanfattande diskussion	20
Att förebygga.....	21
Bäckar små.....	21
Sammanfattande diskussion	22
Framtiden	23
Fortsätta på ungefär samma sätt	23
Compass ska fortsätta, men förändras	23
Skolorna övertar verksamheten	23
Referenser.....	25

DEL 2 av Zelma Fors

Handledning i självutvärdering	28
Planering för utveckling av arbetet med Compass våren 2003.....	28
Utökad samarbete mellan personal och lärare hösten 2003	29
Utvärderingsmöte i gruppen med personal och lärare	29
Samarbete och integration	30
Bilaga 1. Inbjudan till mellanstadierektorer	31
Bilaga 2. Inbjudan till mellanstadielärare	32
Bilaga 3. Frågeformulär för fokusgruppintervju med mellanstadielärare.....	33
Forskningsstation Mössebergs skrifter.....	34

Förord

I det svenska samhället talas det idag alltmer om förebyggande av problem istället för att åtgärda när de väl uppstått. Inom folkhälsoarbete, det allmänna försäkringssystemet, företagshälsovård med mera pågår många förebyggande arbeten. Samhället har helt enkelt inte råd, varken ekonomiskt eller moraliskt, att låta människor fara illa och först därefter hjälpa dem.

Projektet Compass i Lidköping kan ses som en del i ett större samhälleligt förebyggande arbete och dess målsättning att förebygga redan under skolåren ligger rätt i tiden.

Forskningsstation Mösseberg, Falköping fick i december 2002 uppdraget att utvärdera projektet Compass. Forskningsstationen har funnits sedan 1995 och har fram till årsskiftet 2002/2003 varit ett samarbete mellan den regionala folkhälsokommittén, försäkringskassan, länsarbetsnämnden och Falköpings kommun. Vid årsskiftet ombildades forskningsstationen till ett aktiebolag, helägt av Falköpings kommun. Till forskningsstationens arbetsområden hör bland annat att göra undersökningar, utvärderingar och utredningar inom välfärdsområdet. Uppdragen handlar bland annat om samverkan mellan myndigheter, aktivitetsgarantin, skolverksamhet, idrottsrörelsen, ungdomars hälsa och drogvapor, projekt för utsatta grupper, studieförbund, arbetslivsinriktad rehabilitering och olika hälsofrämjande projekt på alltifrån lokal till nationell nivå.

Min erfarenhet av olika projekt som drivits i såväl offentlig och ideell regi är att få projekt får ett så gott omdöme från alla inblandade som Compass har fått. Compass är ett väl fungerande projekt som nått sin målgrupp och som skapat förtroende hos alla som har intervjuats i den här utvärderingen. Det är lätt att glömma bort detta när man läser utvärderingen eller funderar inför framtiden.

Den här rapporten består av två delar; en utvärderingsdel som är skriven av Anita Boij, teologie doktor och biträdande forskningschef och en del om handledningen skriven av Zelma Fors, filosofie doktor, legitimerad psykolog och handledare. De två delarna i uppdraget – för att behålla en så bra objektivitet som möjligt i den externa utvärderingen – har skötts självständigt av respektive medarbetare.

Att arbeta med utvärdering är i många stycken ett lagarbete och det har på ett särskilt sätt blivit tydligt i den här utvärderingen på grund av att jag under utvärderingens sista månader blivit svårt sjuk, vilket till sist ledde till operation. Jag vill därför rikta ett speciellt tack till Anna-Karin Metz, som bistått mig i arbetet, Agneta Sandström och Hugo Westerlund för allt stöd, såväl praktiskt som socialt och Agneta Zetterlund som gjorde intervjuerna i den första utvärderingsomgången.

Anita Boij

Sammanfattning

Projektet Compass håller på att gå mot sitt slut. Det påbörjades i augusti 2001 och ska avslutas i juni 2004. Dess syfte är att förebygga mobbning, främlingsfientlighet och droger genom att i första hand arbeta inom grundskolan.

Hösten 2002 togs kontakt med Forskningsstation Mösseberg, Falköping, för att utvärdera projektet och handleda dess personal.

Utvärderingen har bestått av två delar. Det första utvärderingstillfället resulterade i en delrapport med titeln: "Att förebygga utifrån och integrera inåt" (Boij & Fors 2003) och den här rapporten handlar om den andra och sista utvärderingstillfället. Syftet med utvärderingen är att ta fram kunskap om vad som främjar respektive hindrar projektet i dess utveckling. Denna kunskap kan sedan ligga till grund för politiska beslut om projektets framtid. Fokus för utvärderingen är den lektionsmedverkan som Compasspersonalen bedriver på sju grundskolor i Lidköpings kommun.

Vid det andra tillfället intervjuades Compasspersonalen, chefer från socialförvaltningen, politiker från socialförvaltningen, så gott som alla mellanstadie- och högstadielärare i vars klasser Compass hade lektioner och så gott som alla rektorer på vars skolor Compass hade verksamhet. Intervjuerna var antingen enskilda eller i grupp, på plats eller via telefon.

Överlag var de intervjuade lärarna och rektorerna nöjda eller rent av mycket nöjda med Compass. De tyckte att det var en fördel att någon kom utifrån och arbetade i skolan. Lektionerna ansågs vara väl förberedda och väl fungerande. En viktig anledning till att Compass blivit så omtyckt är säkerligen personalen och de uppskattades för sin kompetens, lyhörddhet och förmåga att både möta elever och skolpersonal.

Det som ändå kunde uppfattas som mindre bra med verksamheten var att Compass bara kom fem gånger per termin och att själva lektionstiden ibland kändes för kort. Ibland kunde det också vara svårt att anpassa lektionsinnehållet för åldersgruppen.

Relationen mellan Compasspersonalen och lärarna har fungerat väl. Enligt lärarna har också relationerna mellan Compasspersonalen och eleverna varit bra. En svårighet för projektet har varit att integreras i sko-

lans övriga verksamhet. Varken lärarna eller rektorerna har följt upp Compass på ett mer strukturerat sätt. Däremot har Compass följts upp på ett mer situationsinriktat plan om någon elev eller lärare av någon anledning anknutit till det som sagts eller gjorts på någon Compasslektion. Även om Compass inte följs upp så strukturerat finns mobbning, främlingsfientlighet och droger med som teman i skolornas reguljära arbete i skiftande grad.

Många av de lärare och rektorer som intervjuats kan på ett relationsplan se resultat av Compassverksamheten som att klasser fungerat bättre och samtal kommit till stånd. Emellertid är det svårare att bedöma om verksamheten varit förebyggande på längre sikt, vilket ligger i sakens natur.

När det gäller framtiden så förespråkar främst lärare och rektorer att Compass ska fortsätta på samma sätt, medan Compasspersonalen och politikerna hellre ser att verksamheten förändras till att bli mer som en resursbank eller konsultativ verksamhet. Ingen av de intervjuade lärarna och rektorerna vill att verksamheten ska övertas av skolan. Hinder för skolan att överta verksamheten skulle både vara ekonomin och kompetensen. Vad som händer med Compass i framtiden är främst en politisk fråga, men man kan ändå konstatera att Compass enligt vad som framkommit i utvärderingarna varit en omtyckt och fungerande verksamhet.

Handledningen i självutvärdering har bestått av återkommande möten med Compasspersonalen under våren 2003 och läsåret 2003–2004. Under projektets gång har elever och lärare kontinuerligt besvarat frågor om det löpande arbetet i Compass. Med stöd av dessa har Compasspersonalen valt att vidareutveckla samarbetet med lärare. Compasspersonalen har varit angelägna om att förankra det förebyggande arbetssättet att via rollspel, dramatiseringar och värderingsövningar öka medvetenheten om droger, mobbning och främlingsfientlighet i skolan. Under hela projekttiden har de arbetat fram metoder och dess tillämpningar i elevgrupper och även informerat och utbildat lärare och föräldrar.

Våren 2003 planerade Compasspersonalen att inför hösten 2003 påbörja ett utökat samarbete med

flera lärare och arbetslag. Förändringen bestod i att från tidigare ha genomfört lektionerna och fått sporadiska kommentarer av lärarna till att lektionerna planerades, genomfördes och följdes upp tillsammans med läraren. Detta i syfte att lärarna själva ska kunna använda och avpassa metoderna för den aktuella klassen. Samarbetet har varit tillfredsställande avseende bland annat att innehållet medvetet har kunnat avpassas till aktuell elevgrupp. Detta kan ses som ett första led i integrering av projekt Compass i praktiken. Som ett vidare led i integreringsprocessen av det förebyggande arbetssättet är Compasspersonalens idé att arbeta på basis av konsultationer med lärare eller som metodhandledare.

Då projektet finansieras och utförs av personal från socialförvaltningen och tillämpas i skolan ställs stora krav på att integreringen skall genomföras på samtliga nivåer i skolan. Den nivå som Compasspersonal kan genomföra integreringen på är i arbetet med lärarna, vilket innebär att de kan förmedla arbetssätt och metoder. Med avseende på att lärare har att integrera arbetssättet till sitt redan befintliga arbetssätt krävs tid och stöd för detta. Den tid projektet haft till sitt förfogande kan ses som ett introduktionsarbete med god framgång. För att etablera arbetssättet hos fler lärare krävs sannolikt ett betydligt längre tidsperspektiv.

Med avseende på hur förändringar initieras och gestaltas kan tillvägagångssättet problematiseras. Det som tycks utmärka projekt Compass är att det erbjudits som en möjlighet till metodutveckling vilket medverkat till att det blivit ett uppskattat och värdefullt inslag i skolan.

Den externa utvärderingen och handledningen i självutvärdering har utförts fristående från varandra. Var för sig representerar de olika metoder för kunskapsbildning och utgör en styrka då delar av resultatet fått samma fokus, nämligen integrering av metoder och arbetssätt i skolan.

Del 1

av Anita Boij

Utvärderingen

Projektet Compass startade hösten 2001 och har, när den här rapporten skrevs (april 2004), hållit på i nästan tre år och projektiden går snart ut. Projektets syfte, målgrupp och metod beskrivs utförligare i kapitlet "Projektets syfte och innehåll".

Under hösten 2002 fick Forskningsstation Mösseberg uppdraget att utvärdera projektet och handleda personalen. I juni 2003 kom en delrapport med resultaten från den första utvärderingsomgången och med en sammanställning om handledningen. Utvärderingen har genomförts av Anita Boij med hjälp av Agneta Zetterlund i den första delen och med hjälp av Anna-Karin Metz i den andra delen. Handledare har under hela tiden varit Zelma Fors. Slutrapporten består av två delar. Den här delen är om utvärderingen och den andra delen är om handledningen

Utvärderingens syfte och avgränsning

Projektet har inte utvärderats från dess start i augusti 2001, utan utvärderingen påbörjades först i januari 2003. Det innebär att den inte gäller för hela projektiden. Dessutom utvärderas inte hela projektet av Forskningsstation Mösseberg, utan i fokus för utvärderingen står lektionsdelen i olika klasser. Förutom lektioner har Compasspersonalen även deltagit i föräldramöten, lägerskolor, konferenser, haft kontakter med intresseföreningar, utbildad personal och kamratstödjare. I efterhand kan detta ses som en nackdel att inte all verksamhet har varit föremål för utvärderingen, men man kan också hävda att det av resursskäl var nödvändigt med någon sorts avgränsning och att lektionsmedverkan ändå tillhör projektets kärnverksamhet.

Den utvärdering som gjorts är en processutvärdering som syftar till att ta fram kunskap om vad som främjar respektive hindrar projektet i dess utveckling. Detta innebär att fokus ligger på att skapa förståelse för vad i processen som leder till en fungerande verksamhet och vilka hinder som kan behöva undanröjas i arbetet. Denna kunskap kan sedan ligga till grund för politiska beslut om att förlänga projektet.

Det finns givetvis andra utvärderingsmodeller som kunde ha varit aktuella, till exempel en mål- och resultatutvärdering. Det innebär att utvärderingen

sker mot mål i mätbara resultatuttryck. För att kunna genomföra en sådan krävs att de mål som ställts upp i ett projekt är mätbara för att också resultatet ska kunna mätas. Sådana mål kan till exempel vara att det i tjugo klasser under tre år regelbundet ska hållas lektioner eller att under tre år ska Compasspersonalen medverka i 50 föräldramöten. Målen kan sedan jämföras med resultaten (se Karlsson 1999).

I det samtal som hölls inför offertförslaget fanns dock inga tydliga önskemål om någon mål- och resultatutvärdering, utan det förslag som forskningsstationen hade bifölls. Inte heller innehöll projektplanen mätbara mål som skulle kunna möjliggjort en mål- och resultatutvärdering.

Tillvägagångssätt

Utvärderingen har bestått av två datainsamlingsperioder. Den första genomfördes i februari-mars 2003 och resulterade i en delrapport i juni samma år. Titeln var "Förebygga utifrån och integrera inåt" (Boij & Fors 2003). Den andra datainsamlingsperioden var från oktober 2003 till januari 2004.

I den första utvärderingsdelen genomfördes sex fokusgruppintervjuer med elever, lärare och rektorer från mellan- och högstadiet, en fokusgruppintervju med politiker från socialnämnden, en med chefer på socialkontoret och en med personalen från Compass.

Den första delutvärderingen visade tydligt att alla som kommit i kontakt med Compass var nöjda med verksamheten, men att integreringen av verksamheten in i skolans övriga verksamhet fungerade mindre bra. Utifrån dessa resultat ansåg forskningsstationen att det var angeläget att gå vidare med hur skolpersonalen såg på Compass särskilt med tanke på integrering och framtiden. I samråd med personalen från Compass och dess ledning, beslutades att i den andra utvärderingen intervjuas alla lärare och rektorer som deltagit i Compass för att få en mer detaljerad bild av deras syn på Compass. En förskjutning av fokus skulle alltså ske från elever och skolpersonal till enbart skolpersonal. Däremot skulle även politiker i socialnämnden, chefer på socialkontoret och Compasspersonalen intervjuas vid det andra utvärderingstillfället.

Vid förra utvärderingstillfället var det flera lärare och rektorer som inte kom till intervjuerna. Orsaker till detta kunde vara att brevet med inbjudan till intervjuerna kom för sent eller att man inte uppfattade värdet av att vara medverka i utvärderingen (Boij & Fors 2003). Slutsatsen som drogs var att det inför det andra utvärderingstillfället var viktigt att se till att inbjudningarna verkligen nådde skolpersonalen i tid, att inbjudan skulle förklara vikten av att medverka och att det tydligt framgick var och hur man kunde lämna återbud.

Forskningsstation Mösseberg fick namn på de lärare som de samarbetade med och adresserna till rektorer och skolor av Compasspersonalen. Intervjuerna med högstadielärare och rektor gick smidigt att få till stånd. Under läsåret 2003/2004 bedrev Compass verksamhet på enbart en högstadieskola. Med hjälp av rektorn kunde intervjuer med lärare och rektor bokas in i oktober. Det var totalt 13 lärare som Compass samarbetade med och rektorn delade in dem i två intervjugrupper. Endast en lärare kunde inte vara med vid intervjun på grund av att han/hon hade lektion och inte kunde få någon vikarie. I oktober genomfördes även intervjun med Compasspersonalen. I december 2003 genomfördes intervjun med två chefer på socialförvaltningen.

De övriga intervjuerna visade sig vara svårare att få till stånd av olika anledningar. När det gällde politikerna var det svårt att hitta datum som passade. Först tredje förslaget passade till exempel för politikerna. Politikerna fick själva bestämma vilka som skulle delta i intervjun. Av de fem personer som skulle delta kom fyra politiker och en uteblev. En annan svårighet var att hitta ett fungerande sätt att få till stånd intervjuerna med mellanstadielärare och rektorer. Compass bedrev under hösten verksamhet på sju olika mellanstadieskolor, varav två hade samma rektor. För att hitta en tid som passade dem tillfrågades först en rektor om hur han/hon trodde att det var lättast att hitta en tid för intervjuer. Rektorn trodde att det skulle kunna gå att få till stånd en intervju under den dag som alla rektorer samlades till rektorsmöte och att skolförvaltningens sekreterare kunde vara behjälplig. Skolförvaltningens sekreterare var villig att hjälpa till och hon tillfrågade muntligt de aktuella rektorerna. Det fanns en dag och tid som passade fem av sex rektorer, vilket uppfattades som rimligt med tanke på att det var svårt att hitta en tid som skulle passa alla. Rektorerna fick också ett brev tillsänt om utvärde-

ringen i god tid i förväg (bilaga 1). Vid intervjutillfället hade en rektor varit tvungen att gå hem på grund av sjukdom och en rektor uteblev. Det innebar att bara tre av sex rektorer deltog i intervjun.

Ännu svårare var det att få till stånd intervjuerna med mellanstadielärarna. Efter samtal med samma rektor som tillfrågats om hur man skulle gå tillväga med att samla rektorerna för en intervju, fanns det två veckodagar som rektorn trodde skulle kunna passa för lärare. Eftersom flera datum hade lämnats till olika grupper för intervjuer fanns det inte längre så många dagar att välja på innan jul. Därför bokades det in två intervjutillfällen i sista skolveckan för terminen. Cirka en månad innan dagen för intervjun skickades ett personligt brev till de tolv lärare som Compass samarbetade med (bilaga 2). Dessutom hade deras rektorer fått uppgift om vilka lärare som skulle delta i intervjun för att lärarna förhoppningsvis skulle beredas möjlighet att delta i intervjun. Av tolv tillfrågade lärare kom sammanlagt endast tre till de båda intervjutillfallen. Två lärare hade i förväg lämnat återbud och sju lärare uteblev. En förklaring till att lärarna uteblev kan vara att de fick inbjudan för tidigt och att den lades åt sidan och glömdes bort. En annan förklaring kan vara att de inte uppskattade tillvägagångssättet; att få en skriftlig inbjudan. De kanske hellre hade önskat att forskningsstationen ringde dem och hörde om vilket datum som passade dem samt via telefon bokade in tider för gruppintervjuerna. En tredje förklaring kan vara den som nämndes i delrapporten att lärarna inte uppfattade värdet av att delta i utvärderingen. En fjärde och sista förklaring kan vara att de av tidsbrist inte prioriterade utvärderingen.

Det faktum att hälften av rektorerna, tre personer, och tre fjärdedelar av lärarna, nio personer, inte deltog i intervjuerna innebar ett metodproblem för utvärderingen. När så många inte deltog blev underlaget för utvärderingen för litet och den detaljerade bild av Compass som var tänkt att erhållas riskerade att bli suddig och osäker. En annan risk var att det kunde finnas ett systematiskt bortfall. Det innebär till exempel att de lärare som inte är så engagerade i Compass uteblev från intervjuerna. Det i sin tur kunde påverka resultaten genom att de blev mer positiva än vad som verkligen är fallet.

För att kunna genomföra utvärderingen på ett bra sätt föreslog forskningsstationen att de lärare och rektorer som inte deltagit i fokusgruppintervjuerna

skulle intervjuas enskilt per telefon i januari 2004. Både ledningen och Compasspersonalen tyckte att det var ett bra förslag med tanke på omständigheterna. Tyvärr innebar också den kompletterande materialinsamlingen en försening av när rapporten kunde bli klar. Dock skulle en muntlig rapport kunna ges i slutet av mars och rapporten skulle kunna vara klar i mitten av april. Dessvärre blev Anita Boij allvarligt sjuk i februari, vilket försenade rapporten ytterligare.

Totalt har åtta mellanstadielärare och två rektorer intervjuats per telefon. Telefonintervjuerna har gjorts av Anna-Karin Metz, socialantropolog. Undersökningens övriga intervjuer har gjorts av Anita Boij. Hon har intervjuat tre mellanstadielärare och en högstadierektor enskilt. En fokusgruppintervju har hållits med mellanstadierektorer, en med politiker, en med chefer och två med högstadielärare. Syftet med fokusgruppintervjuer är att låta vissa teman eller ämnen som i förväg bestämts av intervjuaren vara i fokus (Wibeck 2000). I fokusgruppintervjuer är det gruppens åsikter och uppfattningar som varit centrala och inte enbart den enskilde individen. De frågor som ställts i intervjuerna har i huvudsak handlat om följande teman:

- Projektets syfte
- Det som är bra och mindre bra
- Att förebygga
- Integreering
- Framtiden

Ett frågeformulär finns i sin helhet i bilaga 3.

Bearbetning och analys

Alla intervjuer har spelats in med hjälp av en MD-spelare. Därefter har nyckelord och fraser skrivits ut från intervjuerna och sedan lagts in i dataprogrammet N6 för kategorisering och analys. N6 är ett dataprogram för bearbetning av kvalitativa material hette förut NUD*IST och förkortningen stod för Non-numerical Unstructured Data* Indexing, Searching, Theorizing.

Utskrifterna och kategoriseringen har gjorts av Anna-Karin Metz i samråd med Anita Boij, som också stått för analys och rapportskrivande. Ett liknande förfarande skedde även under den första datainsamlingen. Det finns en metodologisk fördel med att två personer genomfört vissa delar av utvärde-

ringen och det är den möjlighet till dialog och kritiskt granskande av resultaten som arbetssättet medfört. Då liksom nu finns det samtidigt metodologiska nackdelar med att en person helt eller delvis genomför intervjuerna och en annan gör analys och rapportskrivande. Till nackdelarna hör att närheten till materialet minskar och att den ökande förståelsen finns i och med att en utredare/forskare följer en undersökning från uppläggning av studien, via intervjuer till färdig rapport uteblir. För att överbrygga detta har en dialog förts mellan de båda medverkande om datainsamlingen, resultaten och analysen.

I analysen har både intervjuutskrifterna och kategorierna lästs igenom ett antal gånger för att söka svar på de frågor som ställts, upptäcka skillnader i hur olika grupper svarat och se skillnader mellan de två datainsamlingsperioderna. Ansatsen för hela utvärderingen har varit att fånga de intervjuades uppfattningar, åsikter och synpunkter, inte att ta reda på hur "det verkligen" har varit. Det är närmast omöjligt att här få fram den "sanna" bilden av verkligheten, bilden av Compass filtreras genom människors uppfattningar och minnesföreställningar. En sådan ansats kallas med andra ord fenomenologisk (Alexandersson 1994). I analysen av fokusgruppintervjuerna har i huvudsak gruppen varit den minsta analysenheten. Det har exempelvis varit högstadielärarnas eller rektorerna uppfattningar som analyserats i första hand och inte vad lärare A, B eller C sagt. Om det funnits stora skillnader inom en intervjugrupp eller mellan grupper har dessa skillnader redovisats.

För att bevara de intervjuades anonymitet har inte högstadierektorns åsikter särskilts från mellanstadierektorerna, utan de redovisas bara som rektorer.

Forskningseffekter

I nästan all samhällsvetenskaplig forskning, oavsett om det gäller stora undersökningar eller mindre utvärderingar, bör man räkna med att någon form av forskningseffekter förekommer, det vill säga att bara det faktum att någon deltar i en studie påverkar personens syn på det ämne eller den verksamhet som studeras (Repstad 1999). I den här utvärderingen är det på ett mer allmänt plan möjligt att särskilt de som fått del av Compassverksamheten, lärare och rektorer, understryker värdet av Compass därför att de vet att utvärderingen kan utgöra ett underlag för politiska beslut och att de håller tillbaka sina kritiska synpunkter.

När det gäller fokusgruppintervjuerna kan gruppdynamiken inverka på den enskilde individens åsikter. Det kan i en grupp vara svårare att framföra en avvikande åsikt och individernas åsikter kan mer drivas mot konsensus än om de hade intervjuats var för sig. Samtidigt kan det i en gruppintervju med personer som mer eller mindre känner varandra vara tryggare att framföra sina åsikter just för att man känner varandra och gruppdeltagarna kan hjälpa varandra med stödjande frågor att tydligare kunna uttrycka sin åsikt.

De forskningseffekter som kan uppkomma i samband med telefonintervjuer är att de riskerar bli mer kortfattade just på grund av att de sker via en telefon där man inte kan se varandra och tolka varandras kroppsspråk. Dessutom har de ägt rum under arbetstid då man kan tänka sig att den som intervjuas är angelägen om att fortsätta sitt arbete trots att de själva fått välja tidpunkten för intervjun. Samtidigt kan en telefonintervju innebära att den intervjuade i en mer anonym situation har lättare att uttrycka sina åsikter.

Det är svårt att avgöra i vilken grad det förekommer forskningseffekter. I endast en fokusgruppintervju har en viss återhållsamhet kunnat skönjas hos deltagarna som varit försiktiga med att uttala sina åsikter. Om detta berott på intervjuaren, gruppdynamiken eller de enskilda deltagarnas personlighet är svårt att avgöra.

Olika datainsamlingsmetoder, enskilda intervjuer, fokusgruppintervjuer och telefonintervjuer har både fördelar och nackdelar. Nackdelarna bör dock inte överdrivas eftersom deltagande i en utvärdering också ger möjlighet att reflektera över de egna åsikterna, arbetsätt med mera och reflektionen kan i sin tur leda till en större medvetenhet i hur man vill arbeta med ämnen som mobbning, främlingsfientlighet och droger inom skolan.

Projektets syfte och innehåll

I det här kapitlet diskuteras först delar av den projektplan som finns för Compass. Sedan sätts projektets metod in i en större kontext med hjälp av begreppet socialisation och tidigare undersökningar av liknande verksamhet. I nästa kapitel påbörjas redogörelsen av deltagarnas syn på projektets syfte och innehåll.

Projektplanen

Idéerna bakom projektet Compass kommer från projektet Positivt i Söderköping. Några politiker från socialnämnden besökte Söderköping och så växte tankarna om Compass fram med dess projektanställningar, målgrupp och metod. I projektplanen framgår att syftet med Compass är:

Att, i enlighet med kommunmålen för Lidköpings kommun, arbeta för en kommun utan drogmisbruk. Delmål i detta arbete är att senarelägga debutåldern för alkohol och tobak och att helt befria kommunen från icke-medicinskt bruk av narkotika.

Att aktivt motarbeta mobbning och främlingsfientlighet (Projektplan Compass).

Projektets syfte är onekligen mycket högt satt när det gäller droger och man kan fundera över om det överhuvudtaget går att genomföra. Att till exempel helt befria kommunen från icke-medicinskt bruk av narkotika skulle innebära att om en enda kommunmedborgare använder narkotika i icke-medicinskt syfte så är inte syftet uppnått. Denna typ av formuleringar är enligt min erfarenhet ganska vanliga i de projekt som forskningsstationen får i uppdrag att utvärdera, men inte desto mindre svåra att leva upp till. Det är lätt att ett syfte som det här snarare liknar en vision och att syfte och mål förväxlas.

För att förverkliga syftet med projektet skulle tre tjänster på totalt 220 % tillsättas, vilket också har gjorts. På grund av föräldraledighet har totalt fyra personer arbetat i projektet med olika tjänstgöringsgrad under de tre åren. De anställda är i huvudsak beteendevetare och socialpedagoger.

Målgruppen skulle vara elever i årskurs 3 till 9 med en koncentration på klasserna 3 till 6 för att begränsa resurserna, samla erfarenheter och kunna göra en reell utvärdering. Den metod som skulle användas var:

diskussioner, värderingsövningar och rollspel som syftade till att stärka barnens självförtroende och därigenom få dem att våga säga nej och stå emot grupptricket, stärka barnens självkänsla och grundlägga vetskapen om att "jag är bra som jag är". Vidga barnens förståelse för individuella olikheter och förståelse för att alla människor har lika stort värde (Projektplan Compass).

Även om syftet är väl högt för att kunna genomföras på 2,2 tjänster, är valet av målgrupp och metod genomförbart, vilket både delutvärderingen och den här utvärderingen visar.

I verksamhetsberättelsen för 2001 har syftet för projektet förenklats och förtydligats med att det är "att motverka drogmisbruk, mobbning och främlingsfientlighet". I verksamhetsberättelsen för 2002 står ordet "förebygga" istället för ordet "motverka". Orden har inte riktigt samma innebörd, men den viktiga frågan är om man verkligen kan motverka/förebygga drogmisbruk, mobbning och främlingsfientlighet genom lektioner och vilka metoder är i så fall bäst?

Socialisation

Ett nyckelbegrepp inom sociologin för hur individen införlivas i ett socialt sammanhang är socialisation. Socialisation är en livslång process som sträcker sig från människans spädbarnstid och hela livet igenom. Processen innebär att individen lär sig medvetet och omedvetet vad det innebär att vara en samhällsmedlem och att tillhöra olika sociala grupper. Redan när det lilla barnet får sitta med vid köksbordet och lär sig hur man ska äta och bete sig vid bordet påbörjas socialisationen. Under de första levnadsåren förmedlas en grundläggande struktur för vad det innebär att vara en individ tillsammans med andra (primärsocialisation). De som oftast står för primärsocialisationen är barnets föräldrar och familj och de som utgör en stark påverkan på individen

stark påverkan på individen kallas ofta för signifikanta andra. På en rad känslomässiga sätt identifierar sig barnet med de signifikanta andra. Här kommer även en identifikation in när det gäller könsuppfattning, social klass, etnicitet, religiositet, moral, värderingar, attityder, beteenden med mera. När den unga individen börjar möta ”andra” världar, andra synsätt, värderingar och livsstilar påbörjas sekundärsocialisationen. Arenor för sekundärsocialisation är skolan, idrottsföreningen, kyrkan och så småningom militärtjänstgöringen, arbetsplatsen, fackföreningen med flera. Även ickeformella miljöer som vänskapskretsen, partnerns släkt och så vidare fungerar som arenor för sekundärsocialisationen. I sekundärsocialisationen behövs dock inte någon stark identifikation med signifikanta andra, utan snarast räcker ofta den ömsidiga identifikation som är nödvändig i all kommunikation mellan människor (se Berger & Luckmann 1979).

Med utgångspunkt från den socialisationsprocess alla människor är delaktiga i under hela livet, kan man säga att skolan är en viktig arena för sekundärsocialisation. I skolan sker den kunskapsförmedling som samhället anser är nödvändig, men också en förmedling av värderingar, attityder och beteenden. I den förmedlingen ingår inte bara det formella som sägs om till exempel människors lika värde, mobbning, droger med mera, utan också förmedlingen genom det som inte sägs, görs och inte görs. Säkerligen är hur en lärare handskas med en konkret mobbningssituation lika viktigt - om inte viktigare - än det som sägs under en lektion.

Compass kan utifrån ett socialisationsperspektiv ses som ett medvetet försök genom övningar och samtal påverka elevernas tänkande och handlande särskilt när det gäller mobbning, främlingsfientlighet och droger. Den fråga som inställer sig är om man kan påverka och eventuellt förändra en ung individs tänkande och handlande på fem lektioner per termin. Finns det ett samband mellan kvantitet (antalet lektioner) och kvalitet (hur väl genomtänkta och genomförda lektionerna är)? Generellt sett kan man säga att för att en sekundärsocialisation ska ske behövs både kvantitet och kvalitet. Det behövs att det finns en gemensam hållning i skolan om hur man ska undervisa och handla i situationer rörande till exempel mobbning, främlingsfientlighet och droger. Ju fler och ju oftare samma budskap, attityder och handlingsätt framförs desto troligare är det att eleven anammar det. Bud-

skap som alltför stort exponeras med låg kvalitet kan emellertid också tänkas ha en omvänd effekt. Samtidigt ska man inte förringa enstaka händelser, upplevelser och lektioners betydelse för individen. Det är möjligt att bara under en enda lektion under grundskoletiden göra en upplevelse som påverkar ens tänkande för lång tid framöver. Ett exempel på det kan vara att få träffa någon som överlevt förintelsen under andra världskriget och få höra dennes berättelse.

Utifrån ett socialisationsperspektiv kan man säga att bara genom det faktum att Compass bedriver verksamhet i skolan och lyfter fram frågor om värderingar och beteenden ökar möjligheten att påverka. På samma gång kan man också säga att ju mer verksamheten är integrerad med skolans övriga verksamhet desto mer ökar möjligheten att påverka elevernas tänkande och handlande.

Andra undersökningar om liknande verksamhet

Först måste påpekas att den litteraturgenomgång som gjorts i samband med den här utvärderingen och tidigare undersökningar som delvis berört de ämnen som Compass arbetar med (Boij 2003, Boij 2004), är begränsad och på intet sätt heltäckande för hela de forskningsområden som innehåller förebyggande av mobbning, främlingsfientlighet och droger. Det finns redan idag en stor kunskap i ämnet inom projektet, men det är ändå av värde att sätta in de resultat som framkommer i utvärderingen i en större kontext.

När det gäller mobbning och annan kränkande behandling (i det inbegripes främlingsfientlighet) gjorde Skolverket 1999 en nationell kvalitetsgranskning (*Nationella kvalitetsgranskningar 1999a*). I rapporten talas om att ”arbetsmiljön i den omedelbara skolvardagen ger de rikaste tillfällena att arbeta med normer och värden” och att ”granskningens utgångspunkt är att den som kränker andra har bristande social kompetens. Att stärka denna är nödvändigt för att bestående motverka kränkande behandling.” Skolan har alltså ett ansvar för att utveckla elevernas sociala kompetens och här kan man säga att Compass genom sin metod, att stärka barnens självförtroende och självkänsla, är helt rätt ute. Men i rapporten sägs också att ”den sociala kompetensen utvecklas inte genom enstaka, avgränsade utbildningsinslag. Det handlar om arbetssätten, relationerna i klassrummen och det generella innehållet med givetvis också om

fokuserande inslag”. Senare i den här rapporten tas det upp hur integreringen av Compassverksamheten med skolans övriga verksamhet fungerar. Det kan ändå sägas att Skolverkets rapport lyfter fram ett kontinuerligt arbete med social kompetens för att förebygga mobbning och annan kränkande behandling.

I Skolverkets kvalitetsgranskningar 1999 ingick även granskning av undervisningen om tobak, alkohol och andra droger (*Nationella kvalitetsgranskningar 1999b*). I de förslag till förändringar som anges skrivs bland annat:

För att skolans arbete med tobak, alkohol och andra droger skall kunna engagera eleverna och påverka deras beteenden, bör undervisningen i största möjliga utsträckning utgå från deras erfarenheter, upplevelser, värderingar och frågor. /.../ Elevernas engagemang och egna ansvar för denna verksamhet bör stimuleras, exempelvis genom att tillämpa elevaktiverande och problembaserade metoder i undervisningen (Nationella kvalitetsgranskningar 1999b, s. 34).

Den metod som Compass använder verkar även stämma väl överens med det Skolverket anser behövs i undervisning om tobak, alkohol och andra droger.

Statens folkhälsoinstitut har gett ut en rapport om ”Tobaksfria ungdomar – hur når vi dit?” (2002). Även om rapporten handlar om tobaksprevention kan säkerligen dess förslag på arbetsmetoder även gälla för drogpreventivt arbete i allmänhet. I rapporten konstateras att ett tobakspreventivt arbete aldrig kan påbörjas för tidigt och att det bör fortsätta i alla åldrar. Även föräldrarnas betydelse för forandet av ungdomars värderingar framhålls, men i det här sammanhanget är det som handlar om skolans möjligheter i centrum. En slutsats som dras om tobaksundervisning är att ”faktainriktad undervisning ökar kunskaperna, men minskar inte tobaksanvändningen”. Med stöd av tidigare forskning inom området skriver Statens folkhälsoinstitut om att flera olika undervisningsstrategier kan kombineras. Till strategierna hör att öka kunskapen om tobak och att visa att de flesta ungdomar inte röker. Att förmå ungdomar att motstå påverkan från tobaksindustrin och andra samt att öka ungdomarnas tilltro till sin egen förmåga att förbli tobaksfria (*Tobaksfria ungdomar 2002*, s. 23 f). Dessa strategier stämmer väl med det arbetssätt som Compass har.

Sammanfattande diskussion

Projektet Compass har ett högt satt, kanske för högt, syfte att leva upp till enligt projektplanen. Däremot är dess metod och val av målgrupp mer realistiskt. Från ett socialisationsperspektiv kan skolan sägas vara en viktig arena för sekundärsocialisation och att alla goda krafter samverkar för att få unga människor att få en god självkänsla, att visa empati och hänsyn för andra och sunda vanor är av värde.

Som synes kan man också utifrån den begränsade litteraturgenomgång som gjorts påstå att den metod som Compass använder i arbetet med eleverna har möjlighet att vara framgångsrik, men vad säger de som deltar i verksamheten om syftet och innehållet i den lektionsmedverkan som Compass bedriver?

Deltagarna om syftet och innehållet

Vad tycker deltagarna om projektets syfte? Är det tydligt för dem eller inte och vad tycker de om Compassverksamheten? När vi nu kommer in på resultaten av det andra intervjutillfället är det viktigt att komma ihåg att utvärderingen bara handlar om den lektionsmedverkan som Compass bedriver och att deras andra arbetsuppgifter med utbildning av kamratstödjare, medverkan i föräldramöten, lägerskolor med mera inte står i fokus för utvärderingen.

Om syftet

Vid den första utvärderingen (Boij & Fors 2003) konstaterades att varken lärare eller elever var helt insatta i syftet med Compass, även om de kunde beskriva själva metoden. Däremot var rektorerna mer insatta i vad som var syftet med Compass. Det var därför av värde att följa upp dessa resultat vid det andra utvärderingstillfället. Det syfte som här åsyftas är den förenklade version som återfinns i verksamhetsberättelserna för Compass: ”att förebygga drogmissbruk, mobbning och främlingsfientlighet” (Verksamhetsberättelse 2002, 2003). Att deltagarna i verksamheten skulle vara insatta i det syfte som står i projektplanen vore att begära för mycket.

Compasspersonalen berättade i intervjun att de under hösten börjat arbeta i ämnesblock och att lektionerna nu till exempel har temat mobbning eller främlingsfientlighet för att på så sätt tydliggöra syftet och vad de olika arbetspassen handlar om. I ledningsgruppen har även en strategi arbetats fram för hur Compasspersonalen ska arbeta vidare med hur syftet med Compass ska bli tydligare för elever och lärare. Cheferna på socialförvaltningen berättar:

Vi gjorde upp en strategi direkt hur vi skulle gå vidare, eller hur Compass själva skulle gå vidare. Det var träffar med barn och skola och hela rektorsgruppen, de (Compass) var ute och informerade lite mer om det. Det är det vi har gjort och sedan har de arbetat med den frågan själv (Cheferna).

Som synes verkar både Compasspersonalen och dess projektledning arbetat för att syftet med projektet ska tydliggöras hos deltagarna, men frågan är om man

redan i intervjuerna i december 2003 och januari 2004 kan se en skillnad. Compasspersonalen har ju inte haft så lång tid på sig att arbeta med att förtydliga syftet. Det är ändå av värde att studera om några skillnader kan skönjas i intervjuerna med lärare och rektorer.

De flesta lärare och rektorer beskrev syftet med Compass som att det handlar om att stärka gruppen, förbättra relationerna mellan eleverna och gå in i klasser med problem. Med andra ord beskriver de den metod som Compass använder som själva syftet. Dessutom tog de flesta rektorerna och högstadielärarna också upp att det handlar om mobbning, droger och/eller främlingsfientlighet. En mellanstadie-lärare nämnde att förebygga droger som en del av syftet och en tyckte att syftet var tydligt och att det handlade om mobbning, droger och främlingsfientlighet.

Det verkar alltså som om syftet med Compass har blivit tydligare för högstadielärarna, medan flertalet mellanstadie-lärarna fortfarande uppfattar metoden som själva syftet. Det är dock inte rimligt att förvänta sig alltför stora skillnader i uppfattningen om vad som är syftet med Compass, eftersom man kan anta att lärarnas och rektorernas uppfattningar om syftet funnits och växt fram under minst två år. Att sedan kunna förtydliga eller förändra deltagarnas syn på syftet under en termin vore att kräva för mycket.

En annan tolkning, som Compasspersonalen framfört, av svaren på frågan om syftet är att frågan är fel ställd. Om man istället frågat om vilka teman Compass arbetar med skulle skolpersonalen ha svarat att temana var mobbning, främlingsfientlighet och droger. Enligt Compasspersonalen stämmer mellanstadie-lärarnas beskrivning om syftet väl med temat mobbning.

Det som var bra med Compassverksamheten

Redan vid första utvärderingsdelen framkom det tydligt att elever, lärare och rektorer var nöjda med Compass och att de tyckte att verksamheten fungerade bra. Även vid det andra intervjutillfället växte samma bild fram. Många av de intervjuade tyckte att

allt var bra med Compass och för att få dem att specificera sig har följdfrågor fått ställas. Svaren som de intervjuade gett kan samlas i tre teman: att komma utifrån, lektionsinnehållet och personalen.

För det första uppskattade lärare och rektorer att någon kom utifrån och arbetade med klasserna. Fördelen med det var att det bröt av vardagen i skolan, att Compasspersonalen kunde se på eleverna med fräscha ögon och hade en annan kompetens än lärarna. En rektor uttryckte det på följande sätt:

sociala ingången, iakttagandet, den erfarenheten /.../ de har som är annorlunda än vad vi har som lärare. Ser andra saker än vad vi kan se i det sociala samspel som finns inom grupperna. /.../ det finns intriger bland ungdomarna. /.../ här är de ett enormt stöd (Rektor).

För det andra uppskattades innehållet i Compasslektionerna. Lärarna tyckte att det var bra att Compasspersonalen tog upp känsliga ämnen med eleverna. En lärare sade att det var ”svårt för oss att ta upp det utan antydning om varför man tar upp det”. Det arbetssätt som Compass använde med värderingsövningar, diskussioner, film med mera tyckte lärarna fungerade bra. Så här sade en mellanstadielärare

Barnen tycker att det är jätteroligt, att det är jättebra och spännande när de kommer; att de får diskutera sådana saker som hur man känner det, hur man mår och hur det kan vara gentemot olika typer av personer i klassen. Att kunna få diskutera och att få berätta och visa vad man tycker utan att behöva prata. Att det är någon annan än bara den vanliga fröken eller magistern som tar upp de här frågorna med dem plus att man själv är med fast man är som en elev i klassen så att säga (Mellanstadielärare).

Det tredje och kanske viktigaste temat om vad som är bra med Compass handlar om personalen. Lärare och rektorer lyfte fram deras lyhördhet, kompetens, förmåga att möta eleverna, att de var väl förberedda och genomförde lektionerna bra. Man kan nog utan att överdriva säga att en förutsättning för att skolpersonalen var så nöjda med Compass är just Compasspersonalen.

Det som var mindre bra med Compassverksamheten

I utvärderingen har också ställts frågor om de intervjuade tyckte att det fanns något som var mindre bra. Det som Compasspersonalen själva tyckte var mindre bra eller svårt beskrivs i följande citat:

Det är att man hoppar in, man träffar klasserna ändå så få gånger /.../ jag känner inte eleverna ordentligt /.../ hur ser det ut i klassen? Jag har inte bakgrunden och /.../ när man kommer in och har sådana här lektioner och inte kan följa upp det utan det hänger på att det finns en lärare som man vet är intresserad av att följa upp och att tänka till (Compasspersonalen)

Personalen tog också upp att det var svårt att jobba i högstadiet och framför allt med fjortonåriga killar i grupp. Lärarnas och rektorernas synpunkter på vad som var mindre bra handlade också om kontinuiteten och innehållet.

Ingen som intervjuats har varit negativ till Compass som helhet, även om synpunkter också kommit fram om vad som är mindre bra. De åsikter som lärarna framförde handlade främst om kontinuiteten. De tyckte att fem tillfällen per termin var för lite. I det här sammanhanget tyckte någon lärare att själva lektionstiden ibland var för kort för att man skulle hinna avsluta ordentligt.

Andra synpunkter var om själva innehållet och hur lektionerna var anpassade för målgruppen. Både en del mellanstadielärare och högstadielärare tog upp att eleverna ibland tyckte att lektionerna varit för barnsliga, att de inte förstätt syftet med dem och mer sett det som lek. Hos högstadielärarna framkom också att de tyckte att hösten 2003 fungerat bättre. Det var mer film och det uppskattades mer av eleverna än dramatiseringar. Till kommentarerna om innehållet hör också att eleverna inte alltid på djupet förstätt syftet med en övning eller lektion.

(eleverna) har väl kanske inte alla gånger fått något konkret innan vi börjar om varför vi gör så här; 'Idag ska vi prata om tobak' eller något sådant och sedan har man kört igång så att säga.

/.../ barnen har förstätt vad det handlat om, om inte annat på frågeställningarna sedan./.../ sedan kan jag ju säga att det är inte alla som tar saker och ting på allvar i den här åldern./.../ jag har en ganska smart och duktig klass, ställer man sådana här frågor så vet de ju vilka svar som förväntas.

./.../ de har ju alltid vettiga svar och kommentarer i diskussioner och så där - de allra flesta. Men sen kan de ./.../ inte se sig själv i den situationen (Mellanstadielärare).

En annan lärare berättade att det varit en process hos eleverna från att i fyran se Compasslektionerna mer som en rolig stund till att det i sexan fungerar.

Det som tagits upp om vad som var mindre bra med innehållet handlar å ena sidan om en tydlighet från Compasspersonalen att förklara vad som ska göras under en lektion och varför det ska göras och å andra sidan om elevernas psykosociala utveckling och svårigheten att möta dem just där de är. Detta försvåras ytterligare av att inom en och samma klass kan det skilja ganska mycket mellan elevernas utveckling.

Sammanfattande diskussion

Både det som sagt i intervjuerna om det som är bra och mindre bra med Compass kan kännas igen från förra utvärderingstillfället. Att framför allt det som var mindre bra upprepas kan säkerligen bero på att projektet inte ändrats under tiden när det gäller antalet lektioner per termin, att det inte blivit fler anställda i Compass som skulle kunna leda till att man kan arbeta i mindre grupper. Det som skiljer den här utvärderingen från den första är att lärarna tagit upp att Compass blivit bättre när det gäller arbetet med högstadieelever, att en del lärare tyckte att syftet med projektet och lektionerna blivit tydligare. Man kan med andra ord säga att omdömet om Compass vid förra utvärderingstillfället var att lärarna var nöjda och att de vid det andra utvärderingstillfället är ännu mer nöjda.

Relationer och integrering

För att ett projekt som Compass ska kunna fungera är relationerna mellan å ena sidan Compasspersonalen och å andra sidan skolpersonalen och eleverna viktiga. Det är också viktigt att Compassverksamheten integreras i skolan så att den inte blir isolerade besök utan förankring i skolans ordinarie verksamhet.

Vid förra utvärderingen (Boij & Fors 2003) framkom att relationerna var goda mellan Compasspersonalen och dem de mötte i skolan, elever, lärare och rektorer. Däremot var integreringen sämre. Det var därför viktigt att gå djupare i frågorna i den här utvärderingen.

Relationer

Compasspersonalen har under hösten fördjupat samarbetet med varsin lärare. Läraren har valts utifrån att arbetet fungerar bra i klassen och att läraren själv varit öppen för samarbete. Samarbetet handlar enligt Compasspersonalen om att ”Vi har väl gått igenom lektionerna tillsammans med dem innan. Det har smittat av sig på de andra lärarna också”. Lektionerna har också följts upp efteråt. Att fördjupa samarbetet med lärare har också varit en central del i handledningen och mer om det finns i utvärderingens andra del om handledningen.

Överlag tyckte lärarna att samarbetet med Compass fungerade bra och en del tyckte att det fungerade väldigt bra. En del lärare åt lunch med Compasspersonalen, andra samtalade lite innan lektionen och några efter lektionen beroende på hur schemat sett ut. För en del lärare var samtalen före och/eller efter lektionerna sporadiska och för en del mer regelbundna. En lärare beskrev samarbetet så här: ”Vi bollar fram och tillbaka, de säger om nåt varit jobbigt”.

Några lärare förtydligade det goda samarbetet med att Compasspersonalen alltid lämnat sina e-postadresser, att de gått att nå med frågor. En lärare berättade att det planeringsschema som de fått av Compass på var uppsatt på anslagstavlan i skolan.

Rektorernas kontakt är sällan direkt med Compasspersonalen om det inte gäller något särskilt som att de skulle behöva stöd av Compass i någon klass

eller att de mötts på något föräldramöte. Om rektorerna fick någon löpande information om hur Compass fungerade i klasserna på deras skola så var det genom att någon lärare sade något. Rektorerna verkade inte själva fråga lärarna om hur samarbetet med Compass fortskrider, utan initiativet låg hos lärarna.

Vid den här utvärderingsdelen har inte några elever intervjuats om hur de ser på Compass. För att ändå få en bild av relationen mellan Compass och eleverna har lärarna tillfrågats om hur de tycker att relationen fungerar. Det är dock viktigt att ha i minnet att frågan bara ger andrahandsinformation. Synen på relationen mellan Compass och eleverna har så att säga filtrerats genom lärarna.

På lärarna verkade det som att relationen mellan Compass och eleverna fungerat bra i nästan alla mellanstadieklasser. De tyckte att eleverna ställde upp på det som skulle göras under lektionen, att eleverna tyckte att det var mysigt och spännande med Compass. De beskrev också att eleverna ibland frågade om när Compass skulle komma. En mellanstadie lärare beskrev relationen mellan elever och Compass på följande sätt.

Det har varit var tredje vecka kanske, då har man vetat precis [...] vad det skall handla om. Det har man ju kunnat skicka hem också i veckobreven [...] vi haft tillgång till en musiksal, då har vi haft en lokal där vi inte har behövt möblera om [...] (Annars) går det bort en del för de har behövt de här 50 minuterna, men det är rätt lagom faktiskt. [...] Några gånger nu i höst har lektioner slagits ihop och då har vi varit ute. Det har varit bra (Mellanstadie lärare).

När högstadielärarna beskrev hur de tyckte att relationen mellan Compasspersonalen och högstadieleverna fungerade tyckte de att den både var bra och mindre bra. De flesta eleverna verkade positiva till Compass och en mindre grupp var inte det. Två lärare beskrev elevernas inställning så här: ”Vissa elever tycker det är ett trevligt avbrott, vissa jobbigt att de kommer nu igen” och ”de flesta eleverna är aktiva även fast en del gnäller lite”. En lärare talade om att en viktig del i elevernas inställning till Compass var att ”man själv som lärare är positivt inställd”

till Compass. Det verkade på högstadielärarna som att en del elever var lite trötta på Compass. De hade hållit på med Compass i drygt två år. Ett citat från en högstadielärare belyser detta:

De klasserna hade haft det ganska jobbigt och hade haft Compass mycket och de trodde att de skulle få slippa Compass när de kom till sjuan. Vissa elever var väldigt negativa från början när de kom dit [...] fortfarande några som har det väldigt jobbigt när det är Compass, som har taggarna utåt (Högstadielärare).

Även om elevernas syn på Compass både innehöll det som var bra och det som var mindre bra är ändå helhetsintrycket från intervjuerna med lärarna att eleverna tycker om Compass. En lärare hade frågat en del elever på utvecklingssamtalen om vad de tyckte om Compass och svaren var positiva. En annan lärare som inte kunde vara med på intervjun lät hälsa att Compass hade varit jätteviktigt för hennes klass.

Integrering

Hur fungerar integreringen av Compass med skolans övriga verksamhet? Finns det nackdelar med att Compasspersonalen hör hemma på en annan förvaltning?

I intervjuerna med lärare och rektorer framkom inga negativa synpunkter på att Compass drivs av socialförvaltningen. Istället tänkte man inte på Compass som några som kommer utifrån. En lärare sade att ”de skulle lika väl kunnat vara skolpersonal”. Det faktum att Compass kommer från socialförvaltningen ser de flesta som en fördel. Det är ”snarare en fördel om de har kunskaper som vi inte har från sociala förhållanden” sade en lärare. Lärarna talade också om att det var bra att någon kom utifrån, att Compasspersonalen talade på ett annat sätt och att eleverna lyssnade mer på dem, just för att de kom utifrån. Dessa åsikter har i mycket framkommit i den tidigare utvärderingen.

Från Compasspersonalens sida har det varit ett medvetet och tidskrävande arbete att skapa goda relationer och att så att säga komma in i skolan. Med tanke på alla positiva kommentarer om Compass är det också ett arbete som de lyckats med. I intervjun med Compasspersonalen framkom att det var först nu (hösten 2003) som de kände att de kommit in och kunde visa eller prata om vad de kan erbjuda.

På ledningsnivån mellan ledningsgruppen, socialnämnden och cheferna på IFO å ena sidan och skolförvaltningen å andra sidan har samarbetet inte kommit lika långt även om grunden i projektet är förankrad hos båda parter. Det som tagit tid är att få informationen från socialförvaltningen att landa i skolförvaltningen, att förstå varandra med tanke på att det är två kulturer som möts och att göra gränsdragningar om vem som bestämmer över projektet.

Överlag följs inte Compasslektionerna upp på ett strukturerat sätt vare sig av lärare eller rektorer. Det hade ju varit tänkbart att till exempel lärarna regelbundet hade tagit upp det som arbetats med under Compasslektionen i något annat ämne eller på någon annan tid både för att höra hur eleverna upplevde ämnet och för att hålla det aktuellt. En lärare uttryckte det så här ”Jag har nog varit dålig på att följa upp Compass”. För lärarna finns det säkert så mycket i den ordinarie undervisningen som pockar på och som ska hinnas med, att det är svårt för dem att hitta ett arbetssätt där de länkar samman Compasslektionerna med övriga lektioner.

Lärarna skulle också ha kunnat använda sig av den pedagogik och metodik som Compass har i andra ämnen som handlar om skolans värdegrund. För att det ska ske kan det krävas kunskap och erfarenhet av ett annorlunda arbetssätt som lärarna kanske inte har och detta verifierades just av en lärare som sade ”om man ska hålla på med sånt här måste man vara kunnig, man kan inte bara ta över när de (Compass) har gått”.

För rektorens del hade det varit möjligt att de regelbundet stämt av med lärare och/eller elever hur de tyckte att Compass fungerade. Så har dock inte varit fallet.

På ett mer *situationsinriktat* plan, om något hänt i klassen som gjort att läraren eller eleverna började prata om vad som sagts eller gjorts i Compass, har ibland en återkoppling till Compass skett. En lärare berättade i intervjun att hon/han följde upp det som gjorts på Compasslektionerna.

Sen kan man ha gått ifrån en lektion som handlat om det här med klasskompisar och kompisskap och så blir det ju väsen ändå, det är ju så i livet. Men då kan man ju gå tillbaka och säga; Vad var det vi pratade om? Det var ju att vara bra kompis och vän och så vidare. Det kunde man använda som diskussionsunderlag [...] det har varit en fördel. [...]

Något som var väldigt populärt, som jag aldrig skulle ha gjort annars kanske, de skrev positiva saker till varandra [...] och så fick man det i ett brev. De blev väldigt glada och det ville de göra om och det har vi gjort. En gång skulle man vara hemlig kompis under fjorton dagar, vi tog en vecka åt gången, och de skulle kunna lista ut vem som hade varit hemlig kompis genom att vara lite extra trevlig eller snäll och det har de gillat (Mellanstadielärare).

Det var fler mellanstadielärare än högstadielärare som berättade om att de ibland gjorde återkopplingar. Dessutom uttryckte många lärare att ”det här jobbar vi ju med jämt”, det vill säga att de ofta behöver ta tag i relationsproblem och konflikter mellan eleverna, prata om relationer och på högstadiet om droger när frågorna och problemen dyker upp. Endast en av de intervjuade lärarna berättade att hon/han har lektioner om EQ (emotionell intelligens eg. social kompetens).

Skolans reguljära arbete

Även om integreringen av Compassverksamheten i skolan fortfarande kan betecknas som låg, gör skolorna en hel del egna insatser inom områdena droger, främlingsfientlighet och mobbning. Det bör dock noteras att enligt Compasspersonal (mars 2004) en sker mer integrering och samarbete mellan Compass och skolan än vad som framgick av utvärderingen.

När det gäller mobbning framgick det från intervjuerna att skolorna har antimobbningsplaner, rastkompisar och gör enkäter. På några skolor finns kamratstödare och på någon annan finns antimobbningsråd. Frågan tas också upp på elevrådet. En mellanstadielärare sade att: ”Mobbning kommer upp varje dag, ingår i hela skolverksamheten.” För att förebygga mobbning och skapa goda relationer mellan eleverna arbetar en skola med åldersblandande grupper en gång i månaden.

Främlingsfientlighet är också ett ämne som de intervjuade berättade att de arbetade med på skolorna, även om det på någon skola var det svåraste ämnet att arbeta med. En mellanstadielärare berättade att de inte tar upp frågan så mycket på den skola där hon/han arbetade

På högstadiet har många elever skrivit på ett kontrakt där de förbundit sig att inte använda tobak. Varje vecka sker en dragning i varje årskurs bland dem som skrivit på att de är tobaksfria och den som blir lottad får ett pris. På mellanstadiet berättade en lärare att:

(droger) finns i orienteringsämnena. Jag tar oftast upp det när det blir aktuellt, eller när det är någon händelse eller något mord. Det är de väldigt sugna på att prata om. Då får man ta sig tid, ibland vill man inte men det får man göra. De talar däremot inte om ifall mamma eller pappa är full. Det vill man inte. Man kan prata om hur man betar sig, hur det blir, att det blir svårigheter. Jag kan inte säga att vi har ett visst tema om det när det kommer upp så tar vi det [...] För många är detta väldigt intressant tack vare dator och grejor, det är lätt tillgängligt (Mellanstadielärare).

Droger ingår alltså i den reguljära undervisningen i olika ämnen ofta med ett hälsofrämjande perspektiv.

Gemensamt för alla tre temana är också att man på skolorna har temadagar.

Som synes gör skolan ganska mycket och på olika sätt för att förebygga mobbning, främlingsfientlighet och droger.

Sammanfattande diskussion

Utifrån svaren på frågorna om hur relationen mellan Compass och skolan kan man påstå att grunden för ett gott samarbete är lagt genom de goda relationer som finns. När det sedan gäller integreringen av Compass kan man säga att Compass gör sin del och skolan en annan del. Frågor som inställer sig i detta sammanhang är om det är nödvändigt att Compassverksamheten integreras mer i skolan än vad som nu är fallet eller kan man se det som två eller flera parallella processer.

Utifrån de undervisningsstrategier som föreslås av Statens folkhälsoinstitut angående tobak kan man säkert påstå att ju fler strategier som används i skolan – och där Compass kan ses som en av strategierna – med en mångfald av metoder och arbetsätt desto lättare kan budskapet gå hem.

Från ett socialisationsperspektiv kan man hävda att det är viktigt att vuxna i ett barns och en tonårings närhet har ett liknande synsätt på värdet av att arbeta med frågor om bland annat mobbning, främlingsfientlighet och droger, har liknande förhållningssätt, attityder och beredskap för hur de ska handskas med olika situationer. I en sekundär-socialisation ingår inte bara vad som på ett medvetet plan sägs och görs, utan också omedvetna budskap i det som inte sägs och inte görs.

Att förebygga

Syftet med projektet är att det ska förebygga mobbning, främlingsfientlighet och droger. En svårighet med ett sådant syfte är att det är svårt att påvisa om det verkligen varit förebyggande. Det finns många personer och händelser i en elevs omgivning som kan utöva inflytande på eleven om hon/han exempelvis börjar dricka alkohol eller inte. Det kan vara föräldrar, familj, kompisar, lärare med flera. Ofta spelar också tillfälligheterna in. Därmed är det svårt att dra slutsatsen att det just varit Compass som medverkat till att alkoholdebuten för en ung människa senarelagts. Däremot kan attityder och beteenden elever emellan vara lättare att se skillnader i, att värderingsövningar och samtal fått eleverna att fungera bättre tillsammans. För att få en bild av hur de intervjuade ser på Compass som förebyggande har även frågor om detta ställts i intervjuerna.

Bäckar små

Alla mellanstadielärare tyckte att Compass på något sätt gjort nytta. En lärare uttryckte sig så här:

Jag tror att dessa tillfällen, med Compass som ju har handlat både om mobbning och om förhållande till vuxna eller om att retas eller vara ovän men kunna förlåta varandra. Det har ju varit så många olika saker, rökning och allt möjligt sådant. Jag tror att det här har gett dem en tankeställare att det inte är svart eller vitt /.../ Jag tror att det här är jättebra inte lika mycket för alla /.../ (Vissa) tar till sig mera andra mindre det beror på hur långt de har kommit i sin utveckling (Mellanstadielärare).

Mellanstadielärarna talade om i intervjuerna att det inte kan bli för mycket av den här typen av samtal och lektioner. Några lärare har använt sig av bilder som att det handlar om bäckar små och droppen som urholkar stenen och att Compass varit en del i att påverka och förebygga. Någon ansåg att Compass främst varit förebyggande när det gäller mobbning och främlingsfientlighet. Flera mellanstadielärare talade också om att mellanstadiet var en väldigt bra period i en ung människas liv för samtal och arbete kring dessa frågor.

Rektorerna och högstadielärarna är inte lika säkra på att det går att mäta om Compassverksamheten varit förebyggande, men de är ändå optimistiska. En högstadielärare uttryckte sig så här:

Vi har ju väldigt stor del invandrarkillar, de har ju också en annan syn på kvinnor och på relationer och hur man borde bete sig. Den här klassen består av många sådana. Jag tror Compass har varit väldigt viktigt, att de får se att det finns andra åsikter än de kanske är vana vid hemifrån (Högstadielärare).

Läraren talade visserligen om invandrarkillar, men det som sades om Compass kan också sägas handla om att få höra andra åsikter, att möta andra världar/synsätt. En rektor tog upp både mätproblemet och vad Compass ändå åstadkommit.

Vad som är orsak och verkan? Det är inte ens verksamhet som gör att man får resultat. Har ju skolan och utanför många faktorer. Om du tittar hur ingången var i årskurs X (årskursen har anonymiserats av författaren) /.../ till hur läget är idag har det hänt ofantligt mycket. Fortfarande får jag signaler via lärare om vissa grupperingar, det är en grupp som inte funkar i årskurs Y (årskursen har anonymiserats av författaren) som Compass uppfattar det. /.../(Compass) ser dem i viss situation och läraren i en annan situation. /.../ Om inte Compass varit här kanske vi hade haft en annan situation, men utan trekan har lärarna haft ett stöd i arbetet med Compass. Dialogen finns mellan Compass och lärarna och Compass tillför ett annat synsätt (Rektor).

Rektorerna har överlag svårare att göra en bedömning om Compass varit och är förebyggande och det beror säkerligen på att de inte aktivt har satt sig in i vad lärarna och eleverna på deras skola tycker om Compass.

Skillnaderna mellan mellanstadielärarnas och högstadielärarnas syn på Compass som förebyggande kan bero på olika arbetssätt. Högstadielärarna har ett annat arbetssätt än mellanstadielärarna. En mellanstadielärare undervisar en och samma klass i flera ämnen och kommer troligen både enskilda elever och

hela klassen närmare än en högstadielärare som undervisar många klasser i ett par ämnen.

Sammanfattande diskussion

Det verkar som att många av dem som intervjuats tycker att de kan se resultat av det arbete som Compass bedrivit i skolan. Klasser har börjat fungera bättre, samtal har satts igång, tankar har väckts, men det är svårare att bedöma verksamhetens långsiktiga verkan framför allt när det gäller droger.

Hur och i vilken grad en individ påverkas på lång sikt är knappast möjligt att mäta. Det enda man kan konstatera är att människor, framför allt barn och ungdomar, påverkas av all information de utsätts för i dagens samhälle. Även om effekten inte går att mäta är det naturligtvis viktigt att olika aktörer samverkar som motvikt till kamrattryck och den kommersiella ungdomskulturen, med dess krav på utseende och beteende.

Framtiden

En viktig fråga för det andra utvärderingstillfället har varit hur de intervjuade ser på framtiden när det gäller Compass. Vill lärare och rektorer att Compass ska fortsätta och i så fall på vilket sätt? Vad händer om Compass inte fortsätter, kommer skolorna själva att driva arbetet vidare? I analysen av resultaten blir framför allt tre framtidsvägar tydliga.

Fortsätta på ungefär samma sätt

Den första framtidsvägen handlar om att Compass i huvudsak ska fortsätta ungefär på samma sätt som idag och de flesta lärare och rektorer har synpunkter som ryms inom det här temat. Lärarna och rektorerna önskar att Compass ska fortsätta i sin nuvarande form, men att verksamheten ska omfatta alla klasser. Men det finns också framför allt hos mellanstadierektorerna en medvetenhet om att det vore ”att gapa över för mycket” som en rektor uttrycker det. Om resurserna måste prioriteras borde de gå till dem som har mest behov, tycker de.

I samband med att man tycker att verksamheten ska fortsätta framkommer också önskemål om att samarbetet mellan Compass och lärarna ska bli djupare och att lärarna till exempel ska få veta en vecka i förväg vad som ska hända på lektionen så att de kan förbereda eleverna. En lärare uttrycker sig så här:

På samma sätt. Överlåter åt dem. Önskar pengar att börja om med nya barn och nya klasser. Kan inte ta alla klasser. Önskar fast organisation för denna Compassgrupp hålla på med detta. I någon form som Compassgruppen tycker att de orkar med (Mellanstadielärare).

Lärarna funderar också över att Compass skulle kunna ingå tydligare i skolans ordinarie ämnen för att på sätt bli mer integrerad med skolan.

En anledning till att så gott som alla lärare och rektorer önskar att Compass ska fortsätta ungefär på samma sätt kan vara att de vet vad de har – en väl fungerande och uppskattad Compassverksamhet – men att de inte har fått några alternativ presenterade för hur Compass skulle kunna förändras. I intervjuerna har inte några förslag getts på hur Compass

skulle kunna utvecklas och förändras. Samtidigt kan man hävda att det kanske inte finns någon anledning för lärarna och rektorerna att önska något annat, eftersom de är mycket nöjda med Compass.

Compass ska fortsätta, men förändras

Den andra framtidsvägen innebär att Compass ska fortsätta, men förändras. Önskemålen om förändring kommer främst från Compasspersonalen, någon rektor och politikerna.

Till förändringen hör att till exempel ha en socialpedagog på varje skola som kontinuerligt arbetar med relationer och skolans värdegrund eller att Compass skulle vara en förebyggarenhet som ansvarar för någon sorts upplevelsebana eller kamratbana, startar upp studiecirkel och är igångsättare. Compass skulle enligt politikerna kunna fungera som en resursbank eller som konsulter.

Det är dock viktigt att påpeka att denna framtidsväg inte stöds i någon större utsträckning av dem som idag deltar i verksamheten – lärare och rektorer.

Skolorna övertar verksamheten

Den tredje framtidsvägen handlar om att skolorna själva skulle kunna ta över verksamheten. Detta är inget alternativ som någon rektor eller lärare föreslagit, utan frågan har ställts om vad som skulle hända om Compass inte fortsatte och om skolorna själva skulle fortsätta verksamheten.

Det största hindret för att skolorna själva skulle fortsätta bedriva en verksamhet liknande Compass är ekonomin. Rektorerna är närmast eniga om att den kärva ekonomi som skolorna har leder till att prioriteringar skulle vara tvungna att göras och då måste kärnverksamheten prioriteras. Verksamhet liknande Compass eller lektioner med ett Compassliknande innehåll skulle inte vara möjligt att genomföra.

Ett annat hinder för att kunna genomföra lektioner liknande dem Compass har hållit är enligt lärarna brist på utbildning, kompetens och tid. Det tar tid att planera Compassliknande lektioner och en lärare arbetar ofta ensam, vilket gör att de även skulle vara

svåra att genomföra rent praktiskt. Lärarna påtalade att de saknar utbildning för att kunna göra den typ av lektioner som Compass gör, även om några lärare tycker att de själva redan nu gör lektioner med liknande upplägg.

Av intervjuerna att döma finns det inte idag resurser, vare sig det gäller utbildning, tid eller ekonomi, att fortsätta själva med en Compassliknande verksamhet. Frågan har dock inte ställts till skolförvaltningen som ytterst sett ansvarar för olika sorters prioriteringar.

Hur framtiden ska bli för Compass är i första hand en politisk fråga där olika framtidsvägar och röster behöver vägas mot varandra. Resultaten visar dock en fungerande och omtyckt verksamhet, som till viss del fungerar förebyggande i nuet, även om det är svårt att sja om dess långsiktiga betydelse. Trots att verksamheten är så omtyckt är inte dess integrering med skolans övriga verksamhet stor. Compass är också en verksamhet som både lärare och rektorer vill ha kvar i sin nuvarande form.

Referenser

- Alexandersson, Mikael (1994): Den fenomenologiska forskningsansatsens fokus. I: Starrin, Bengt & Svensson, Per-Gunnar (red.) (1994): *Kvalitativ metod och vetenskapsteori*. Lund: Studentlitteratur.
- Nationella kvalitetsgranskningar 1999. Arbetet mot mobbing och annan kränkande behandling. Undervisningen om sex och samlevnad* (1999). Skolverket: Dnr 99:208.
- Nationella kvalitetsgranskningar 1999. Undervisningen om tobak, alkohol och andra droger* (1999). Skolverket: Dnr 99:208.
- Berger, L, Peter & Luckmann, Thomas (1979): *Kunskapssociologi. Hur individen uppfattar och formar sin sociala verklighet*. Stockholm: Wahlström & Widstrand. Ursprungligen utgiven 1966.
- Boij, Anita (2003): *Ungdomars hälsa och drogvanor. En undersökning bland niondeklassare i sex kommuner i Skaraborg år 2002*. Falköping: Forskningsstation Mösseberg, rapport 2003:2.
- Boij, Anita (2004): *Skolelevers tobaksvanor. Baslinjemätning inför utvärdering av två tobaksförebyggande projekt*. Falköping: Forskningsstation Mösseberg, arbetsrapport 2004:C.
- Boij, Anita & Fors, Zelma (2003): *Förebygga utifrån och integrera inåt. Delrapport från utvärderingen av Compass i Lidköping*. Falköping: Forskningsstation Mösseberg. Arbetsrapport 2003:F.
- Karlsson, Ove (1999): *Utvärdering – mer än en metod. En översikt*. Stockholm: Kommentus Förlag. Åjour nr 3, en serie kunskapsöversikter från Svenska Kommunförbundet.
- Projektplan Compass*.
- Repstad, Pål (1999): *Närhet och distans. Kvalitativ metoder i samhällsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur.
- Tobaksfria ungdomar – hur når vi dit?* (2002). Stockholm: Statens folkhälsoinstitut, 2002:6.
- Verksamhetsberättelse 2001 Projekt Compass*. Hämtat från <www.lidkoping.se/compass/verksamhet.asp> 2003-03-25.
- Verksamhetsberättelse 2002 Projekt Compass*.
- Verksamhetsberättelse 2003 Projekt Compass*. Hämtat från <www.lidkoping.se/compass/verksamhet.asp> 2004-03-05.
- Wibeck, Victoria (2000): Fokusgrupper. Om fokuserade gruppintervjuer som undersökningsmetod. Lund: Studentlitteratur.

Del 2

av Zelma Fors

Handledning i självutvärdering

Compass är ett samverkansprojekt mellan socialtjänsten och barn- och ungdomsförvaltningen i Lidköping. Personalen i Compass arbetar kontinuerligt, med ett antal klasser i grundskolan, förebyggande inom områdena mobbning, droger och främlingsfientlighet.

Forskningsstation Mösseberg har sedan december 2002 uppdraget att utvärdera projektet. I det uppdraget ingick, som en fristående del av utvärderingen, handledning i intern utvärdering av personalen i projektet. Handledare har varit Zelma Fors som även är författare till denna del av utredningsrapporten.

Den interna utvärderingen är värdefull genom att den ger ett inifrånperspektiv som komplement till den externa utvärderingen. Den handledning som getts syftar till att stödja personalens egen utvärdering av arbetet. Med hjälp av en extern handledare tillförs kunskaper om förändringsarbete och förståelse av utvärderingsprocessen.

Självutvärderingen har tidigare gjorda elev- och lärarutvärderingar inom projektet som utgångspunkt och består i en kritisk bedömning av det egna arbetet som är värdefull i det fortsatta utvecklingsarbetet.

Handledningen i självutvärdering har skett vid följande tillfällen; två halvdagar samt ett handledningstillfälle på två timmar per gång vid sex tillfällen under våren och hösten 2003. Under 2004 har det till och med februari varit ett handledartillfälle om två timmar. Under våren 2004 återstår ett handledartillfälle på tre timmar samt en avslutande halvdag.

Planering för utveckling av arbetet med Compass våren 2003

Under våren 2003 planerades ett utökat samarbete med lärare. Intentionerna var att Compasslektionerna, som tar upp mobbning, droger och främlingsfientlighet, inte skulle bli enstaka tillfällen med speciella upplevelser utan skulle följas upp och integreras av lärarna på andra lektioner. Dessutom kunde man gemensamt anpassa lektionsinnehåll till aktuell elevgrupp och även arbeta i olika gruppkonstellationer. Därutöver fanns också intentionen att lärare skulle bli

mer benägna att använda sig av de metoder och material som används under Compasslektionerna.

Det utökade samarbetet skulle innebära att lärare medverkar vid planeringen av lektionerna och diskuterar utfallet av lektionerna.

De båda medarbetarna i Compass valde ut var sin lärare som de skulle samarbeta med. Kriterierna vid urvalet av lärare var att välja de som redan var intresserade och aktiva i arbetet med Compass. Detta för att minska eventuella initialsvårigheterna då tiden för samarbetet kunde bli begränsat till ett år. Samarbetet påbörjades med två mellanstadielärare, en kvinnlig och en manlig. Det gemensamma arbetet i klasserna strukturerades upp på följande sätt.

Compasspersonalen och de båda lärarna hade ett en och en halv timma långt inledande möte vid början av höstterminen då följande diskuterades:

- Grovplanering av lektionsinnehåll
- Reflektion kring tänkta teman och övningar
- Anpassning av ämnesinnehållet till klassen
- Hur, när och i vilken omfattning kan läraren arbeta med förberedelser och uppföljning i klassen
- Lärare informerar föräldrarna om det utökade samarbetet

För planering och uppföljning av enskilda lektioner bestämdes att:

- Compasspersonalen skickar ut sin planering av lektion en vecka innan med E-post för att ge läraren möjlighet att lämna synpunkter innan lektionen.
- Gemensam uppföljning av lektionen görs, med fokus på hur elevernas intresse väcks, hur uppföljningen lades upp samt om någon enskild elev behövde uppföljning.

Vidare skall en uppföljning genomföras efter fyra lektioner utifrån frågeställningarna:

- Hur har elevgruppen utvecklats?
- Vilket är utfallet av Compasslektioner i samverkan med lärarens förberedelse och uppföljning?
- Vad kan förändras och utvecklas vidare?

Vid uppföljningen efter avslutat arbetsår skall utvärdering ske enligt följande kriterier:

- På vilket sätt har intentionerna med samarbetet uppfyllts?
- Hur kan samarbetet beskrivas i termer av lärande hos eleverna och hos de vuxna?
- Vilka fördelar medförde samarbetet och vilka svårigheter behövde åtgärdas?

Lärarna erbjöds att delta i den processstödshandledning som Compass har.

Utökad samarbete mellan personal och lärare hösten 2003

I de båda klasserna, där lärarna hade ett utökad samarbete med Compass, har man genomfört en samarbetslektion utomhus i en sekvens om tre lektioner avseende mobbning. En sekvens om tre lektioner med temat främlingsfientlighet och en sekvens med temat droger återstår.

Compasspersonalen inledde samarbetet med att presentera sin lektionsplanering om mobbning och främlingsfientlighet. De diskuterade värdegrundsfrågor och människosyn i anslutning till de båda ämnesområdena. Då droger, mobbning och främlingsfientlighet är frågeställningar som kan vara aktuella i gruppen diskuterades även enskilda elevers situation i klassen och elevgruppens maktstrukturer. Med stöd av lärarens bedömning av klassen och eleverna lades fokus på olika moment i undervisningen. I den ena klassen fanns inga elever från andra kulturer vilket de skulle möta på högstadiet och behövde förberedas för detta. I den andra klassen var det värdefullt att eleverna fick konkretisera innehållet genom att agera i stället för att lyssna och skriva.

Inom projektet valde man att förlänga den tid under vilken man arbetar med olika teman för att läraren skulle ha möjlighet att arbeta med detta efter det att Compasspersonalen haft sin lektion. Fördjupningen kunde handla om att läraren visade film, arbetade med värderingsövningar eller följde upp

med speciella diskussionsfrågor. En av de båda lärarna deltog i processstödshandledningen medan den andra hade sjukt barn och inte kunde delta. Teman som aktualiserades då var att Compasspersonalen skulle börja varje termin med att samla alla lärare och berätta om sina förväntningar på arbetet och samarbetet. De kunde vara än mer tydliga i sina förväntningar på lärarna, exempelvis att de aktivt kunde hjälpa till med ordningsfrågorna på Compasslektionerna. Att Compasslektionerna inte skulle avbrytas genom att andra vuxna kommer in i klassrummet. Dessutom kunde de gemensamt komma överens om att till exempel lyfta fram flickornas position i klassen då pojkarna ofta tar en framträdande roll.

Compasspersonalens bedömning av samarbetet är att det har förlöpt såsom planerat och att upplevelsen av samarbetet har varit positivt. De har fått en direkt återkoppling på lektionsinnehåll och sitt arbete med klassen. Projektets inriktning med utökad samarbete med vissa lärare har också medfört att Compasspersonalen, förutom de två utvalda lärarna, har utökad samarbete med fler lärare och arbetslag än tidigare. Det man inte har fullföljt enligt den första planeringen från våren 2003 är att man inte har talat om kartläggningar av klassen.

Utvärderingsmöte i gruppen med personal och lärare

Med utgångspunkt från elevernas utvärderingar, där det framgår att exempelvis samarbetslektionen har upplevts positivt och att det finns en uttalad önskan att dela upp killar och tjejer i var sin grupp, uppstår frågan; Hur skall man gå vidare?

Lärarnas självutvärdering visar att killarna är dominant, pratar för mycket och det blir svårt att komma igång med lektionen. De anser också att det är för otydlig struktur och mål med projektet samt att ämnen byts för ofta och många frågor blir obesvarade för eleverna.

Med stöd av dessa utvärderingar kommer Compasspersonal och lärare överens om att Compasslektionerna inte är frivilliga utan har samma status som andra lektioner. Dessutom bör diskussionsgrupperna vara relativt små med fyra till fem elever och både flickor och pojkar ska ingå i samma grupp. Innehållet från Compasslektionerna bör även integreras i andra ämnen så att elever upplever att dessa moment är en del av skolan och dess verksamhet och inte något

tillfälligt. Detta kan underlätta bland annat för de ambitiösa eleverna som beskriver att de ”slösar bort” viktig lektionstid under Compasslektionerna, vilka inte är betygsgrundande.

Konkreta förslag på integreringen var bland annat att skolans mobbningsteam medverkar på lektioner, att värdegrundsfrågor tas upp på SO-lektioner och främlingsfientlighet återkommer på flera lektioner. Metoden att dramatisera teman ifrågasattes och alternativet till konkretisering var att skriva noveller på lektioner i svenska.

Samarbete och integration

Den processtödda delen av handledningen kommer att pågå till maj 2004. Med den hittills presenterade utvecklingen av projektet kan man konstatera att intentionerna att utöka samarbetet med lärare för att få projektet att bli en del av skolans arbete är på god väg att infrias.

Projektet utgår från socialförvaltningen och skall tillämpas i en annan förvaltning nämligen skolan. De båda förvaltningarna har olika normer och arbetskultur vilket kan vara en svårighet och en utmaning. Projektets mål med att motverka drogmissbruk, mobbning och främlingsfientlighet är mål som innefattas i både skolans och socialförvaltningens mål.

Förutsättningarna att arbeta inom skolan har varit gynnsamma för att Compasslektionerna både har varit inplanerade på schemat och klasserna har följts kontinuerligt under flera år.

Under projektets första år har Compasspersonalen lagt tyngdpunkten på att etablera kontakter med skolor och göra kartläggningar av skolornas arbeten med drogmissbruk, mobbning och främlingsfientlighet samt att etablera samarbetspartners i olika nätverk. Det praktiska arbetet med eleverna har bestått av lektioner i enlighet med målen.

Samarbetet med lärare har haft olika utformning från att de inte varit närvarande (i undantagsfall) eller varit passiva åskådare i klassen till att de aktivt deltagit under Compasslektionerna.

En frågeställning som har funnits med under hela projektet är, hur kan innehållet, erfarenheterna och upplevelserna från Compasslektionerna integreras i skolans övriga verksamhet? Compasspersonalens strategi har genomgående varit att visa på möjligheter till alternativa förhållningssätt som kan förstärka det arbete som redan utförs på skolorna.

Efter hand har frågeställningar om reellt samarbete med lärare uppstått och under det tredje projektåret har detta genomförts. Utfallet av detta samarbete är positivt och utvecklingsbefrämjande.

Man kan fråga sig hur projektet hade utvecklats om man från början hade utgått från lärarnas medverkan. Det mest sannolika hade varit att många motståndstrategier utvecklats och att lärarna känt det som ett ytterligare krav då de redan förväntas arbeta med aktuella teman.

Projektets utveckling med ett utökat samarbete med lärarna kan ses som en första fas i integreringen av projektet Compass i skolans värld. Det utökade samarbetet mellan lärare och Compasspersonalen bör befästas under ytterligare ett år och utökas till flera lärare. Detta samarbete bör utvärderas och relateras till skolans målsättning och elevers attityder.

Då fler lärare och arbetslag har fått tillgång till och integrerat arbetssätt som innefattar arbete mot drogmissbruk, mobbning och främlingsfientlighet kan Compasspersonalens erfarenheter användas som kompetensutveckling i form av handledning och konsultationer.

Bilaga 1. Inbjudan till mellanstadierektorer

24 november 2003

Förnamn Efternamn

INFORMATION OM UTVÄRDERING AV COMPASS OCH INBJUDAN TILL GRUPPINTERVJU

Compass är ett samverkansprojekt i kommunen som syftar till att minska drogmissbruket samt att motarbeta mobbning och främlingsfientlighet. Målgruppen är elever i årskurs 3-9.

På uppdrag av Individ- och Familjeomsorgsförvaltningen i Lidköpings kommun utför Forskningsstation Mösseberg AB, Falköping, en utvärdering av projektet Compassen. Syftet med utvärderingen är att få kunskap om vad olika grupper som kommer i kontakt med Compassens verksamhet anser om verksamheten och i och med det få fram ett beslutsunderlag för beslut om Compassens framtida arbete.

Under vintern 2002/2003 utfördes en delutvärdering med gruppintervjuer av elever, lärare, rektorer på mellan- och högstadiet, Compassens personal och politiker från socialnämnden. Utvärderingen mynnade ut i en delrapport i juni 2003.

Under hösten 2003 utförs den andra delen av utvärderingen som följer upp delutvärderingens resultat och frågeställningar. Resultaten och analysen mynnar ut i en slutrapport som ska presenteras i mars 2004. Under hösten 2003 kommer lärare och rektorer på mellan- och högstadiet som kommit i kontakt med Compass att intervjuas. Intervjuerna beräknas ta cirka en och en halv timme och spelas in på minidisketter för att senare kunna analyseras. I slutrapporten kommer inga personuppgifter att presenteras och det kommer heller inte att vara möjligt att kunna härleda vilka som deltagit vid intervjuerna. De som intervjuats kommer alltså att vara anonyma.

Eftersom Du tillhör de mellanstadierektorer på vars skola Compass bedriver verksamhet hoppas jag att Du har intresse av och möjlighet att vara med i en gruppintervju

Torsdagen den 11 december kl 13 15-14 30 i Fullmäktigesalen, Lidbeckska huset

Jag vill också passa på att informera om att läraren Förnamn Efternamn är inbjudna till en gruppintervju onsdagen den 17 december kl 14 00 på Stenportsskolan. Jag hoppas att hon kan beredas möjlighet att vara med på intervjun.

Vid frågor är du välkommen att höra av dig till Anita Boij. Telefonnummer, E-postadress och postadress finner du längst ner på sidan.

Med vänliga hälsningar!

Anita Boij
utredare/biträdande forskningschef

Bilaga 2. Inbjudan till mellanstadielärare

20 november 2003

INFORMATION OM UTVÄRDERING AV COMPASS OCH INBJUDAN TILL GRUPPINTERVJU

Compass är ett samverkansprojekt i kommunen som syftar till att minska drogmissbruket samt att motarbeta mobbning och främlingsfientlighet. Målgruppen är elever i årskurs 3-9.

På uppdrag av Individ- och Familjeomsorgsförvaltningen i Lidköpings kommun utför Forskningsstation Mösseberg AB, Falköping, en utvärdering av projektet Compassen. Syftet med utvärderingen är att få kunskap om vad olika grupper som kommer i kontakt med Compassens verksamhet anser om verksamheten och i och med det få fram ett beslutsunderlag för beslut om Compassens framtida arbete.

Under vintern 2002/2003 utfördes en delutvärdering med gruppintervjuer av elever, lärare, rektorer på mellan- och högstadiet, Compassens personal och politiker från socialnämnden. Utvärderingen mynnade ut i en delrapport i juni 2003.

Under hösten 2003 utförs den andra delen av utvärderingen som följer upp delutvärderingens resultat och frågeställningar. Resultaten och analysen mynnar ut i en slutrapport som ska presenteras i mars 2004. Under hösten 2003 kommer lärare och rektorer på mellan- och högstadiet som kommit i kontakt med Compass att intervjuas. Intervjuerna beräknas ta cirka en och en halv timme och spelas in på minidisketter för att senare kunna analyseras. I slutrapporten kommer inga personuppgifter att presenteras och det kommer heller inte att vara möjligt att kunna härleda vilka som deltagit vid intervjuerna. De som intervjuats kommer alltså att vara anonyma.

Eftersom du tillhör de mellanstadielärare som arbetar tillsammans med Compass hoppas jag att Du har intresse av och kan beredas tid att vara med i en gruppintervju

Onsdagen den 17 december kl 14 00-15 30 på Stenportsskolan. Samling sker utanför rektorsexpedition.

Om du inte har möjlighet att komma är det viktigt att du meddelar detta senast måndagen den 15 december. Din rektor kommer också att meddelas om att Du är inbjuden till den här gruppintervjun. Vid frågor är du välkommen att höra av dig till Anita Boij. Telefonnummer, E-postadress och postadress finner du längst ner på sidan.

Med vänliga hälsningar!

Anita Boij
utredare/biträdande forskningschef

Bilaga 3. Frågeformulär för fokusgruppintervju med mellanstadielärare

Syftet med projektet

I delutvärderingen framkom att inte alla lärare hade klart för sig vad syftet var med Compass. Hur har du uppfattat syftet med Compass?

Är syftet med Compass tydligt?

Projektets framgång

Hur fungerar Compass?

Vad är det bästa med Compass?

Vad är mindre bra med Compass?

Hur fungerar relationen mellan dig och Compass-personalen?

Hur fungerar relationen mellan eleverna och Compass-personalen?

Förebygga drogmissbruk, mobbning och främlingsfientlighet

Det är svårt att bedöma om projektet varit förebyggande, men vad är din egen bedömning, har om verksamheten varit förebyggande?

Integration

Hur fungerar det att personal på en förvaltning kommer till er som tillhör en annan förvaltning? Fordelar – nackdelar?

Följer du upp det som tagits upp på lektionerna med Compass vid något annat tillfälle?

Hur arbetar ni i skolan med de här temana som Compass arbetar med?

Med mobbning

Med droger

Med främlingsfientlighet

Framtiden

Om du fick bestämma hur skulle du vilja att fortsättningen ser ut för Compass? Skulle det fortsätta i sin nuvarande form eller på något annat sätt?

Om Compass inte fortsätter kan du tänka dig att införa regelbundna lektioner med den uppläggnings som Compass haft?

Tror du att din skola är beredd att avsätta pengar för att kunna behålla Compass verksamhet på skolan?

Övriga synpunkter

Forskningsstation Mössebergs skrifter

1997:1

Holmström, Per: *Processledare och nyföretagare i Södra Skaraborg. En jämförande studie mellan två grupper av entreprenörer, deras verksamhet och kultur*

2000:1

Westerlund, Hugo: *Det finns bruk för alla – utvärderingsresultat 1995–1999 inklusive deltagarstatistik*

2000:2

Westerlund, Hugo: *Samhällsekonomisk utvärdering av Det finns bruk för alla*

2000:3

Westerlund, Hugo: *Olivia-gruppen i Götene – preliminär utvärderingsrapport*

2000:4

Wohlfarth, Janet: *Livsstil och hälsa. En analys under pågående process av beviljat bidrag för folkhälsoprojekt i samarbete med Västra Götalands Bildningsförbund*

2001:1

Krantz, Agneta: *Jämlikare hälsa för barn till drogberoende föräldrar. Utvärdering av ett folkhälsoprojekt i sex kommuner i Västra Götaland*

2001:2

Wohlfarth, Janet: *Samverkan i Västra Götaland. En rapport om att samarbeta – genom samverkan*

2001:3

Melander, Charlotte: *Projekt för utsatta grupper. Delrapport från en utvärdering av folkhälsokommitténs satsning på utsatta grupper i Västra Götaland*

2001:4

Sandström, Agneta: *Ohälsa + Projekt = Hälsa? Hälsöfrämjande projektarbete för utsatta grupper i Västra Götaland*

2001:5

Svensson, Ingrid: *Arbetslivsinriktad rehabilitering i Västra Götaland. En kvalitativ intervjustudie om integreringen av AMI-AF*

2002:1

Kåreklint, Lars: *Vi pratar om tobak. En studie med utgångspunkt i tobaksprogrammet hos Hälsoöventyret Oasen, Våra*

2002: 2

Wohlfarth, Janet: *På väg mot god hälsa. En utvärdering av ett samarbetsprojekt om folkhälsa med inriktning mot barn och ungdom i Dobeles Region, Lettland*

2002:3

Melander, Charlotte & Westerlund, Hugo: *Projekt för att utjämna ojämlikhet i hälsa. Slututvärdering av Folkhälsokommitténs satsning på projekt för utsatta grupper i Västra Götaland 1999–2001*

2002:4

Melander Charlotte & Svensson, Ingrid: *Lära för livet: Projekt Heldagskolan. En kvalitativ studie av ett pågående projekt för elever i behov av särskilt stöd*

2003:1

Sandström, Agneta & Svensson, Ingrid: *Näreko. Belysning av ett projekt för ökad användning av ekologiska och närproducerade livsmedel i offentlig sektor*

2003:2

Boij, Anita: *Ungdomars hälsa och drogvanor. En undersökning bland niondeklassare i sex kommuner i Skaraborg år 2002*

2003:3

Westerlund, Hugo & Zetterlund, Agneta: *Gruppens kraft – individens styrka? Slututvärdering av en modell för lokal myndighetssamverkan kring personer med lång väg till arbetslivet*

- 2003:4
Boij, Anita & Zetterlund, Agneta: *Matstart. Utvärdering av en matutbildning för småbarnsföräldrar*
- 2003:5
Wohlfarth, Janet (red), m.fl.: *Samverkan i Västra Götaland. En antologi i teori och praktik om samverkans möjligheter inför framtidens rehabiliteringsbehov*
- 2003:6
Andersson, Joacim: *NTF och folkhälsokommittén. Utvärdering av Västra Götalandsregionens stöd till ökad trafiksäkerhet*
- 2004:1
Sandström, Agneta & Westerlund, Hugo: *Att vara eller inte vara – kvar. Uppföljning av långtidseffekter av Västra Götalandsregionens satsning på projekt för utsatta grupper*
- 2004:2
Wohlfarth, Janet & Andersson, Joacim : *Sociala nätverk – en arena för det goda livet. En analys av folkbildningens och idrottsrörelsens betydelse för en jämlikare hälsa hos invånarna i Västra Götaland*
- Arbetsrapporter**
- 2002:A
Boij, Anita: *Salladsbar och samåkning. Sammanställning av två kursutvärderingar från "Det hållbara pusslet", Hushållningssällskapet i Västra Götaland. Utbildningen ingår i projektet Näreko*
- 2002:B
Svensson, Ingrid: *Rätt person till rätt resurs. En utredningsverkstad gör en teamförstärkning inom ramen för myndighets-samverkan*
- 2002:C
Wohlfarth, Janet: *Att tänka efter före. En behovsanalys utifrån ett jämställdhets- och mångfaldsperspektiv för utvecklingsarbete inom Tekniska kontoret, Falköpings kommun*
- 2002:D
Boij, Anita: *Kvalitetsarbete i förskola och grundskola, Vänersborg. Delrapport av det påbörjade BRUK-baserade kvalitetsarbetet*
- 2003:A
Andersson, Joacim: *SARA – ett samverkansprojekt i Angered. Processuella möjligheter och hinder inom rehabiliteringsutredningar*
- 2003:B
Boij, Anita: *Ungdomars hälsa och drogvanor. Tabellbilaga till undersökningen bland niondeklassare i sex kommuner i Skaraborg 2002*
- 2003:C
Boij, Anita: *Ungdomars hälsa och drogvanor i Töreboda. En undersökning bland niondeklassare år 2003*
- 2003:D
Wohlfarth, Janet & Sandström, Agneta: *Fritt och frivilligt med tvingande incitament. En utvärdering av ett arbetsmarknadsprojekt för del- och heltidsarbetsökande i Ulricehamn*
- 2003:E
Andersson, Joacim: *Idrottsrörelsens folkhälsoprojekt i Västra Götalandsregionen. Främjande utvärdering av Västergötlands Idrottsförbunds och Västsvenska Idrottsförbundets projektverksamhet inom folkhälsoområdet*
- 2003:F
Boij, Anita & Fors, Zelma: *Förebygga utifrån och integrera inåt. Delrapport från utvärderingen av projektet Compass i Lidköping*
- 2003:G
Wohlfarth, Janet: *Livsstil och hälsa. Folkbildningens bidrag till en god hälsa i Västra Götaland*
- 2003:H
Göransson, Agneta: *Matstart för invandrare. Utvärdering av en matutbildning för invandrade småbarnsföräldrar*
- 2004:A
Breife, Peter & Svensson, Ingrid: *Faros i Västra Frölunda – en beskrivande metodstudie*
- 2004:B
Boij, Anita: *Kvalitetsarbete som process eller tvång. Delrapport 2 från utvärderingen av det BRUK-baserade kvalitetsarbetet inom förskola och grundskola i Vänersborg*

2004:C

Boij, Anita: *Skolelevers tobaksvanor. Baslinjemätning inför utvärdering av två tobaksförebyggande projekt*

2004:D

Andersson, Joacim & Boij, Anita: *Delutvärdering av Mateko. En satsning för ökat användande av ekologiska livsmedel i storhushåll*

Andra skrifter, rapporter och artiklar

Mårtensson, Fredrika, 1997

Leva eller bara överleva. Det finns bruk för alla ur ett deltagarperspektiv – en stödjande miljö utanför den ordinarie arbetsmarknaden. Stockholm: Institutet för Psykosocial Medicin. Stressforskningsrapport 277

Svensson, Ingrid & Westerlund, Hugo, 2001

Kvinnors erfarenheter av 90-talets uppsägningar och arbetslöshet. En intervjustudie med korttidsutbildade kvinnor i ett landsbygds-län. Stockholm: Institutet för Psykosocial Medicin. Stressforskningsrapport 294

Westerlund, Hugo & Bergström, Anna, 1997 *Det finns bruk för alla – en metod i utveckling.* Stockholm: Institutet för Psykosocial Medicin. Stressforskningsrapport 27.

Westerlund, Hugo & Bergström, Anna, 1998

Det finns bruk för alla – empowerment i praktiken? Metodologiska aspekter på ett initiativ för arbetslösa, långtidsjukskrivna och andra utanför den ordinarie arbetsmarknaden i Södra Skaraborg. Solna: Arbetslivsinstitutet. Arbetslivsrapport 1998:16

Westerlund, Hugo & Svensson, Ingrid, 2001

Flöde eller rundgång? En kartläggning och explorativ intervjustudie av korttidsutbildade landsortskvinnors "färdvägar" genom 1990-talets arbetslöshetskras i termer av arbetsmarknadsanknytning och handlingsmönster. Uppsala: Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering

Mössebergsparken 2
521 32 Falköping
Tel: 0515-71 10 35
Fax: 0515-71 10 82
info@forskningstation.com
www.forskningstation.com

*Forskning-
Station
Mösseberg*

